

Milan
Pelc

Anatomija renesansnoga Cresa

LARIS BORIĆ, JASENKA GUDELJ,
Uveliko i u malo: lik i likovnost renesansnog Cresa,
Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019., 247 str.
ISBN 978-953-331-243-9

Prošavši kroz bilo koja od triju reprezentativnih gradskih vrata podignutih u drugoj polovini 16. stoljeća, posjetilac današnjeg Cresa neće imati dojam da je ušao u renesansni grad. Dočekaju ga uske krivudave uličice u organskom srednjovjekovnom rasteru s malim poluzatvorenim dvorištima i nepravilnim trgovima, obrubljenim kućama vrlo neujednačenih gabarita i skromnih fasada. Kad bi odlučio tražiti renesansne palače u gradu teško bi ih našao. Tek izbivši naglo i neočekivano pred pročelje župne crkve zakriveno masivnim baroknim kampanilom, prepoznat će koliko nenametljivu toliko i dojmljivu renesansu u oblikovanju crkvenoga portala, usadenog u jednoličan kameni plašt pročelnoga zida.

Cres na prvi pogled možda ne ostavlja dojam renesansnoga grada, ali je Cres ipak grad u kojemu je razdoblje renesanse ostavilo ne samo prepoznatljive tragove, već je u bitnom odredilo njegove urbane gabarite i postavilo u njemu najvažnije građevinske akcente kao odraz njegove komunalne funkcije i reprezentacije, odnosno kao izraz samosvijesti i potvrdu želje za javnim potvrđivanjem pripadnika njegovih društvenih elita. To formativno razdoblje tijekom kojeg se malo otočko naselje težaka, pastira i ribara prometnulo u grad s prerogativima i značajkama regionalne centralnosti, u žarištu je interesa Larisa Borića i Jasenke Gudelj, koji su o pojedinim aspektima i fenomenima te preobrazbe već objavili veći broj samostalnih i zajedničkih studija.

Monografija o urbanizmu, arhitekturi i likovnoj baštini Cresa iz renesansnoga doba svojevrсна je kruna njihovih dosadašnjih napora u sustavnom proučavanju creske kulturne povijesti, a moglo bi se reći čak i generalna, konačna sinteza istraživanja ranonovovjeke umjetničke baštine Cresa, kojoj su se mnogi istraživači vraćali u prošlom i sadašnjem vremenu. Njezine koncepcijske gabarite bitno je odredio magistarski rad Larisa Borića o razvoju arhitekture i urbanizma u gradu Cresu od 1450. do 1610., obranjen 2002. godine, no oni su znatno produbljeni i prošireni dodatnim terenskim

i arhivskim istraživanjima dvoje autora u protekla gotovo dva desetljeća.

Premda je renesansa vodeći, krovni stilski pojam u ovoj knjizi, njegovo isticanje u naslovu ne isključuje sve one pojave umjetničkoga života u ranom novom vijeku, koje imaju drugačiji stilski predznak, bilo kasnogotički, bilo maniristički ili barokni. Jedan od najvažnijih i najtemeljitijih arhitektonskih spomenika toga vremena, gradska palača Marcello Petris, posjeduje upravo značajke i kasnogotičkog i ranorenesansnog stilskog izričaja, o čemu su dvoje autora dali svoj analitički sud u zajedničkoj studiji, objavljenj još 2002. godine. Međutim, glavna se misao vodilja ovoga rada potvrđuje u sustavnom potkrepljivanju postavke prema kojoj su temeljne konture grada, njegov lik, da parafraziramo naslov knjige, postavljene u razdoblju koje se obično naziva renesansnim. Isto vrijedi i za njegove najvažnije arhitektonske spomenike. Premda su vođeni tom misli, autori svojim opisima i analizama ipak nisu ni mogli ni htjeli zaobići sve one „dodatke“ koji su u istom vremenu ili nakon njega postali sastavnica vizure grada i koji su obogatili njegovu spomeničku i likovnu baštinu. Spomenimo, primjerice, samo dva impozantna crkvena zvonika (župna crkva i franjevci), dovršena u 18. stoljeću, koja bitno određuju optičku sliku grada čvrsto usidrenog u zaštićenoj morskoj uvali, opasanog okolnim brdima s kojih na njega puca veličanstven pogled.

Spoznajama iznesenim u ovoj knjizi teško će se u budućnosti moći dodati nešto novo. Naime, autori su već za potrebe svojih ranijih studija o Cresu, a potom i za potrebe ovog izdanja, godinama provodili arhivska istraživanja koja su na svjetlo dana iznijela mnogo novih informacija i podataka, posebice o creskoj arhitekturi i njezinim protagonistima, nepoznatih prijašnjim piscima. Tako se i u ovom slučaju potvrđuje stara istina struke, prema kojoj bez kvalitetne faktografije s pouzdanim atribucijama, datacijom, podacima o naručiteljima i drugim važnom protagonistima, sama interpreta-

cija najčešće ostavlja dojam nedovršenosti. U nastojanju da se zamagljena faktografska slika što više izoštri ova je knjiga uzor svima koji se bave sličnim radom. Isto vrijedi i za terensku autopsiju – drugu važnu metodološku polugu istraživanja urbanizma, arhitekture i likovne umjetnosti. Iz svakog retka ove knjige izbija poznavanje građe *in situ*, po mogućnosti u svim relevantnim povijesnim slojevima. To je ona vrsta poznavanja koja se djelomice stječe iskustvom restauratorskoga rada, kojemu su oboje autora vrlo privrženi, premda sami nisu restoratori. No njihov je tekst nastao u bliskoj suradnji s restauratorima, pa ne iznenađuje što predgovor knjizi piše Tea Sušanj Protić, konzervatorica u Rijeci, koja već godinama prati ili vodi konzervatorske i restauratorske zahvate na objektima i u zbirkama creške umjetničke baštine.

Tek nakon faktografije i autopsije može se pristupiti interpretaciji, koju mnogi smatraju krajnjim i najvažnijim stadijem povijesnomjetničkoga istraživanja. U interpretaciji sabiru se i prerađuju univerzalna i specifična znanja o materiji, iz nje prosijava nataloženo iskustvo interpretatora, u njoj se očituje njegova glavna metodološka nit vodilja. Kad je riječ o Cresu, autori u svom uvodu ističu kako je „metodološka matrica nadahnuta suvremenim pristupima u istraživanju urbanističkih, arhitektonskih i fenomena likovne kulture u neizostavnom i tijesnom odnosu s društvom u kojem su nastale.“ (15) Taj sociološki vid metodologije dopunjen je onim što u naslovu knjige zvuči pomalo enigmatično (možda je moglo biti i jasnije formulirano) a glasi: *Uveliko i u malo*. Naime, metoda interpretacije stalno se kreće između dva pola kulturološke akcentuacije. Jedan je pol veliko i snažno izvorište kulturne emanacije – u ovom slučaju Venecija, a drugi malena i skromna sredina ograničenih resursa koja u malom mjerilu prihvaća, asimilira i transformira kulturne i umjetničke poticaje izvana. I tu se neizbježno suočavamo s pitanjima provincijske, granične i periferijske

sredine, koja je pred već gotovo sedamdeset godina u nas formulirao Ljubo Karaman, potrudivši se da na njih pruži adekvatne odgovore. Vjerujem da bi „renesansni“ Cres, izložen moćnim kulturnim trendovima Venecije, Karaman bez mnogo razmišljanja stavio u ladicu provincijske umjetnosti. To potvrđuju i činjenice iznesene u ovoj knjizi: najvažniji naručitelji dolaze iz kruga mletačke upravne administracije, glavni modeli, motivi i uzori potječu s venecijanskog umjetničkog područja, većina (barem do sada sačuvanih) kvalitetnijih likovnih djela, poput Vivarinijeve Pale sv. Sebastijana, importirana je iz Venecije. Naravno, autori ističu doprinos domaćih majstora, posebice kad je riječ o klesarskim poslovima skromnijeg umjetničkog dosega, u kojima su se lokalni graditelji i kipari, poput još uvijek nedovoljno identificiranog majstora Francesca, nastojali držati modela iz mletačkog središta prilagođavajući ih vlastitim izvedbenim mogućnostima. Dapače, s obzirom na procvat klesarske produkcije i potražnje na prostoru čitavoga Kvarnera u kasnom 15. stoljeću, govori se o Cresu kao mogućem regionalnom središtu kiparske djelatnosti s radijacijama prema Krku i vinodolskom i senjskom kopnu.

Nema dvojbe da je pečat Venecije utisnut u vizualnu sliku renesansnog Cresa snažno i sustavno. Mnoge su njegove čestice, poput impozantnih lavova svetoga Marka izbrisane, no to ne umanjuje spoznaju o uklopljenosti creskog renesansnog tkiva u veliki organizam venecijanske umjetnosti, koji se razvijao sustavnom i promišljenom politikom državne vlasti i njezinih svjetovnih i crkvenih zastupnika. Venecija je alfa i omega u preobrazbi creskoga ruralnog i pastoralnog srednjovjekovnog naselja u ranonovovjekovni grad s arhitekturom koja odražava njegovu urbanu samosvijest: kulama, zidinama, gradskim vratima, kneževim dvorom, gradskom lođom. Naravno, ta spoznaja ne umanjuje osebnost „unutar-nju“ vrijednost creske renesansne baštine, niti joj oduzima draž autentičnog svjedo-

ka u razumijevanju povijesne zbilje samoga grada. Jer, kako ističu autori, grad ima svoju vlastitu dinamiku kulturnog razvika, koja, asimilirajući vanjske utjecaje, istodobno odražava i unutrašnje preferencije društvenih čimbenika i moć provjerene lokalne tradicije. Zato se na arhitekturnoj opremi gradskih kuća uglednih plemićkih vlasnika još u prvim desetljećima 16. stoljeća bilježe tipične mješavine renesansnih i kasnogotičkih stilema.

U ovom kratkom osvrtu valja posebno naglasiti opredjeljenje autora da istraživanja i prezentaciju urbanizma, arhitekture i likovne kulture povežu u objedinjenu interpretaciju društvenih okolnosti u kojima nastaje i postoji kultura. To je područje državne vlasti, ambicioznih naručitelja iz društvene elite, tj. mjesnoga plemstva, i drugih utjecajnih društvenih čimbenika, poput biskupije, župe, samostana i bratovština, koji odražavaju i realiziraju potrebe uprave, obrane, Crkve, trgovine, osobne reprezentacije, privatnoga i javnoga života. Premda se pažljivo fokusiraju na spomenike, autori zapravo polaze od sociološke premise koju je davno razradio Milan Prelog: grad ne čine (samo) 'objekti' i 'stilske karakteristike' njihove arhitektonske plastike, već mreža društvenih odnosa u kojoj se on sa svom svojom arhitekturom i likovnim djelima – tim krajnje funkcionalnim i svrhovitim sastavnicama javnog i privatnog postojanja njegovih stanovnika – formira, razvija, transformira i traje tijekom duljeg vremena. Tako se i u ovoj knjizi, na najvažnijem vremenskom odsječku creske kulturne povijesti, potvrđuju još uvijek temeljne vrijednosti ideja i koncepcija Ljube Karamana i Milana Preloga.

U studiji nije naznačeno što je koji autor pisao, pa se u nagađanja ne treba upuštati. Poznavatelji znanstvene produkcije dvoje autora vjerojatno će razaznati što kome pripada, a što je eventualno „zajedničko“. Radoznalost čitalaca ostat će ipak prikračena za uvod u kojem bi se nešto reklo o radu na knjizi, pa i o izboru samoga naslova, a

što uvijek može biti zanimljivo i poticajno. Međutim, unatoč tome što ju je pisalo dvoje koautora, a to je u djelima ovakve vrste prilično rijetko, knjiga i u jezičnostilskom pogledu i u načinu obrade materije ostavlja skladan i uravnotežen dojam. Kao što je Cres u jednom dijelu ovdje opisanog urbanog i društvenog razvoja imao status *bimuni-*

cipalne komune s Osorom, tako i ova knjiga ima profil „biautorskog“ ostvarenja. Međutim, dok se u doba renesanse Cres razvijao a Osor nazadovao, naša je želja da dvoje autora ove knjige s podjednakim izgledima i u budućnosti ostvare djela jednake vrijednosti i vrsnoće. x